

I. М. Кардаш

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри дошкільної освіти
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

ЗВ'ЯЗНЕ МОВЛЕННЯ ЯК СКЛАДНИК КОМУНІКАТИВНОЇ ГОТОВНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ

У статті викладається проблема формування зв'язного мовлення в старших дошкільників у процесі комунікативної готовності дітей до навчання в школі. Формування зв'язного мовлення є одним із найважливіших завдань роботи з дітьми дошкільного віку. Це зумовлено тим, що у зв'язному мовленні реалізується основна функція мови й мовлення – комунікативна. Під зв'язним мовленням розуміємо розгорнутий виклад певного змісту, який здійснюється логічно, послідовно й точно, граматично правильно й образно. Практика доводить, що самостійно, без спеціального навчання діти не можуть опанувати такий складний вид мовленнєвої діяльності, як контекстне, описово-розповідне мовлення, оскільки психологічно воно вважається складнішим, ніж розмовно-побутове мовлення.

Комунікативна функція є одним із провідних засобів пізнання дитиною світу, адже під час взаємодії з однолітками й дорослими відбувається засвоєння дитиною досвіду. Мовленнєво-комунікативна готовність – це володіння достатнім запасом слів, правильною звуковимовою, граматичною будовою мовлення та навичками спілкування, знання та використання в мовленнєвій практиці формул мовленнєвого етикету, вміння висловлювати свої думки й встановлювати контакт з однолітками й дорослими, пізнавати навколишній світ.

У Державному стандарті початкової освіти серед основних ключових компетентностей визначено здатність спілкуватися рідною (в разі відмінності від державної) та іноземними мовами, що передбачає активне використання рідної мови в різних комунікативних ситуаціях, зокрема в побуті, освітньому процесі, культурному житті громади. Підготовка дитини до школи містить формування всіх типів компетенцій, центральне місце серед яких займає комунікативна. Її сформованість впливає на соціалізацію дитини, сприйняття довкілля, розвиток словникового запасу, бажання вчитися, здатність до взаємодії з іншими. Успішність навчання дітей у школі багато в чому залежить від рівня опанування ними зв'язним мовленням. Сприймання та відтворення текстових навчальних матеріалів, уміння давати розгорнуті відповіді на запитання, самостійно проголошувати свої думки – всі ці й інші навчальні дії вимагають достатнього рівня розвитку зв'язного мовлення.

Ключові слова: зв'язне мовлення, комунікативно-мовленнєва підготовка, комунікативна готовність, діти старшого дошкільного віку, комунікативна діяльність, комунікативна компетенція.

Постановка проблеми. Натепер пріоритетними напрямками виховної та освітньої діяльності закладів дошкільної освіти й шкіл стає розвиток інтелектуальної, культурної, морально-сміслової, поведінково-комунікативної сфер особистості, що зумовлено активним розвитком національного, патріотичного, екологічного, акмеологічного, культурного напрямів у суспільстві. Важливою умовою розвитку дітей старшого дошкільного віку є формування зв'язного мовлення. Це зумовлено тим, що зв'язне мовлення є універсальним механізмом усвідомлення та залучення до культурних цінностей, забезпечує можливість емоційного пізнання світу. Розвиток зв'язного мовлення дітей є актуальною проблемою сучасної освіти, оскільки є повноцінною основою формування особистості. В дошкільній освіті мовлення – матеріал для формування психіки дитини, одна з основ розвитку й навчання особистості, розвитку розуму й почут-

тів, розумового розвитку, вміння взаємодіяти із суспільством.

Розвиток зв'язного мовлення є найважливішим завданням в опануванні дитиною рідною мовою. Це зумовлено тим, що у зв'язному мовленні реалізується основна функція мови й мовлення – комунікативна.

Мовлення є одним із видів комунікативної діяльності людини, яка використовує засоби мови для спілкування з іншими людьми. Зв'язне мовлення має велике значення в розвитку дітей дошкільного віку, оскільки передбачає опанування багатим словниковим запасом мови, засвоєння мовних законів і норм (опанування граматичною будовою мови), а також їхнє практичне застосування, практичне вміння користуватися засвоєним мовним матеріалом, а саме вміння повно, зв'язно, послідовно й зрозуміло передати зміст тексту або самостійно скласти зв'язну розповідь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання методики розвитку зв'язного мовлення дошкільників знайшли відбиття в численних педагогічних дослідженнях (А. Арушанова, Л. Білан, А. Богуш, А. Бородич, Л. Ворошніна, Е. Короткова, А. Леушина, Н. Луцан, П. Постоян, Є. Струніна, О. Ушакова, Л. Фесенко й інші). В них визначено завдання, форми й методи роботи з розвитку зв'язного діалогічного й монологічного мовлення на різних вікових етапах. Особливістю сучасної методики розвитку зв'язного мовлення є використання як традиційної, так і інноваційних технологій.

Проблему підготовки дітей до школи досліджено в працях психологів Л. Виготського, О. Запорожця, Г. Костюка, В. Котирло, О. Леонтєва й інших, широко зображена в наукових дослідженнях Л. Артемової, В. Кузя, Л. Калмикової, О. Проскури, О. Савченко, Т. Назаренко й інших.

Проблему формування комунікативних умінь дошкільників досліджували психологи (О. Кононко, В. Котирло, М. Лісіна, Т. Піроженко й інші); педагоги (В. Захарченко, А. Гончаренко, Є. Тихєєва й інші); лінгвісти (В. Бабич, Ф. Бацевич та інші); лінгводидакти (А. Богуш, Н. Гавриш, К. Крутій, Н. Луцан, М. Пентилюк, О. Трифонова й інші).

Мета статті. Головною метою роботи є розкриття сутності понять «зв'язне мовлення», «комунікативна готовність дитини до школи», виявлення їхніх структурних і змістових компонентів, а також особливостей розвитку зв'язного мовлення в процесі комунікативної підготовки дітей старшого дошкільного віку до навчання в школі.

Виклад основного матеріалу. Завдання розвитку зв'язного мовлення посідає чільне місце в процесі підготовки дитини до навчання в школі. Навчання зв'язного мовлення є водночас і методом, і засобом практичного опанування мовою. Зв'язне мовлення має надзвичайне значення для розвитку інтелекту й самосвідомості дитини, воно позитивно впливає на формування комунікабельності, доброзичливості, креативності, ініціативності тощо. За допомогою розвинутого зв'язного мовлення дитина вчиться мислити, висловлювати свою думку, встановлювати контакт з оточенням, брати участь у різних видах діяльності.

Сучасна лінгводидактика розглядає поняття «зв'язне мовлення» у двох аспектах – як процес створення зв'язного висловлювання та як продукт мовлення (текст чи дискурс). Зв'язне мовлення визначається як єдине смислове й структурне ціле, що складається з логічно пов'язаних між собою відрізків і відбиває всі істотні сторони свого предметного змісту. У створенні зв'язного мовлення науковці виокремлюють діяльнісний та особистісний компоненти. Діяльнісний компонент зумовлюється процесами утворення та сприймання повідомлення, регуляції та контролю власної мовленнєвої діяльності. Особистісний – тим,

що в мовленні особа виявляє свою індивідуальність – характер, темперамент, рівень загальної культури [1, с. 450–451].

Г. Ляміна, Є. Тихєєва, О. Ушакова виділяють кілька значень терміну «зв'язне мовлення»:

- 1) процес, діяльність того, хто говорить;
- 2) продукт, результат цієї діяльності, текст, висловлювання;
- 3) назва розділу роботи з розвитку мовлення [8; 11; 13].

Зв'язне мовлення виконує цілу низку функцій, серед яких основна – комунікативна, що реалізується у двох основних формах – діалозі й монологі.

Усне діалогічне мовлення відбувається в конкретній ситуації та супроводжується жестами, мімікою, інтонацією. Для діалогу характерні розмовна лексика й фразеологія; лаконічність, недомовленість, уривчастість; прості й складні безсполучникові речення; короткотривале попереднє обдумування. Зв'язність діалогу забезпечується двома співбесідниками. Є. Тихєєва зазначає, що для діалогу характерне використання шаблонів і кліше, мовленнєвих стереотипів, сталих формул спілкування, звичних, часто вживаних і немовби прикріплених до певних побутових положень і тем розмови [11, с. 87]. О. Ушакова вважає опанування зв'язним монологічним мовленням найвищим досягненням мовленнєвого виховання дошкільників. Монолог, на думку автора, містить засвоєння звукової культури мови, словникового складу, граматичної будови й відбувається в тісному зв'язку з розвитком усіх сторін мовлення – лексичної, граматичної, фонетичної [12, с. 34]. До лінгвістичних характеристик монологу належать: використання літературної лексики, розгорнутість висловлювання, наявність складних синтаксичних конструкцій, чітке граматичне оформлення, певна завершеність. Монолог потребує попереднього обдумування, тривалої внутрішньої підготовки, вміння користуватися мовними засобами. Отже, монологічне мовлення – це складніший, довільніший, організованіший вид мовлення, що потребує спеціального навчання. Вчені доводять, що монолог зароджується в надрах діалогу (О. Леонтєв, О. Ушакова, Л. Щерба) [1, с. 453].

Отже, зв'язне мовлення – це розгорнутий виклад певного змісту, який здійснюється логічно, послідовно, точно, правильно й образно; смислове розгорнуте висловлювання (низка логічно узгоджених речень), яке забезпечує спілкування та розуміння людей. Основна функція зв'язного мовлення – комунікативна, вона здійснюється у двох формах – діалозі й монологі. Зв'язне мовлення має велике значення в розвитку дітей дошкільного віку, оскільки воно передбачає опанування багатим словниковим запасом мови, засвоєння мовних законів і норм, тобто опанування

граматичною будовою, а також практичне її застосування, практичне вміння користуватися засвоєним мовним матеріалом, а саме вміння повно, зв'язно, послідовно й зрозуміло передати зміст готового тексту або самостійно скласти зв'язну розповідь.

Розвиток зв'язного мовлення, на думку О. Леонтєва, неможливо розглядати поза спілкуванням: «Розвиток мовлення – це насамперед розвиток способу спілкування» [7, с. 312]. За Л. Виготським, «первинна функція мовлення є комунікативною функцією. Мовлення є насамперед засобом соціального спілкування, засобом висловлювання та розуміння» [4, с. 50]. Ученим доведено, що комунікація відіграє вирішальну роль у дитячій свідомості, набутті дитиною нових знань, умінь і навичок. Мовлення спочатку виконує роль засобу комунікації, а потім стає знаряддям мислення та довільної регуляції дитиною своєї поведінки. Процес комунікації неможливий без мовлення, і повноцінний його розвиток стає невіддільною складовою частиною комунікативної готовності дитини до навчання в школі.

Підготовка дитини дошкільного віку до школи, за переконанням Ф. Сохіна, ставить нове завдання в навчанні мови: «<...> формування усвідомленого лінгвістичного ставлення до мови як особливої дійсності, щоб саме мовлення як особлива дійсність і його елементи (звуковимовна, лексичний склад, граматична правильність і послідовність викладу) стали предметом її усвідомлення, її свідомої діяльності» [10, с. 6].

Великий тлумачний словник української мови дає визначення готовності як сукупності морфологічних і психологічних особливостей дітей старшого дошкільного віку, яка забезпечує успішний перехід до організованого шкільного навчання. Готовність до шкільного навчання містить мотиваційну, вольову, розумову, комунікативну й мовленнєву готовність [3, с. 73].

Л. Калмикова зазначає, що вдосконалення сучасної дошкільної лінгводидактики передбачає вживання назви «підготовка до школи» в чотирьох значеннях:

1) мовна підготовка (мовно-чуттєва) – забезпечення практичного опанування дітьми всіх одиниць рідної мови: звуків, слів, граматичних форм, надфразових єдностей, тестів, розвитку чуття мови;

2) мовленнєва підготовка – розвиток навичок усного мовлення (орфоепічні, фонологічні, вимовні, лексичні, граматичні, навички утворення діалогічних і монологічних висловлювань), тобто навичок говоріння – вживання одиниць мови для мислення, спілкування; розвиток комунікативно-мовленнєвих навичок. Розвиток сприйняття та розуміння мовлення, осмислення мовних значень. Під розвитком навичок усного мовлення

мається на увазі також і розвиток мовленнєвого досвіду, розвиток мовленнєвої компетенції;

3) метамовна підготовка передбачає пропедевтику вивчення мови – первісну об'єктивізацію мови: усвідомлення її знакової системи й мовних значень, формування основних мовних умінь у галузі читання, письма;

4) мовленнєва-діяльнісна (комунікативно-рефлексивна) підготовка – формування мовленнєвих умінь, пов'язаних з аналізом мовленнєвих умінь, мовленнєвих явищ, розвитком рефлексії дитини над власним мовленням: усвідомленням і контролем над процесом його породження, тобто з розвитком основ довільного, навмисного усвідомленого мовлення, яке контролюється за допомогою свідомості, а не мовного чуття [5, с. 99].

На думку А. Богуш, мовленнєва-комунікативна підготовка дітей до школи – особлива підготовка, що специфікою свого змісту стимулює інтелектуальну, емоційно-вольову й мотиваційну готовність дошкільнят і готовність у сфері спілкування. Вона передбачає достатню адаптацію дітей до умов шкільного навчання, до нових програмових вимог щодо засвоєння норм і правил мови, мовленнєвих дій, необхідних для опанування мовленнєвих умінь. Під комунікативною готовністю учена розуміє комплексне застосування дитиною мовних і немовних засобів (міміка, жести, рухи) з метою комунікації; вміння адекватно й доречно практично користуватися мовою в конкретних навчальних і соціально-побутових ситуаціях; умінь самостійно орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативність спілкування, вміння приймати й вирішувати самостійно мовленнєве завдання [2, с. 26].

Т. Піроженко зазначає, що саме комунікативна діяльність визначає розвиток мовлення [9, с. 33], а повноцінному розвитку особистості сприяє спілкування, яке здійснюється на основі діалогу й забезпечує комунікацію, взаємодію [9, с. 37]. Дослідниця виокремлює в комунікативному розвитку дітей три рівні: комунікативний, комунікативно-лінгвістичний і особистісний. Комунікативний рівень (поведінка) передбачає спрямованість на партнера, настанову на відповідну реакцію; різноманітність і виразність, активне використання невербальних засобів спілкування; наявність контактостановлювальних засобів взаємодії. Когнітивно-лінгвістичний рівень (свідомість) означає розуміння дитиною емоційного змісту ситуації спілкування через аналіз стану дійових осіб (знання слів, що характеризують емоційний стан людини); розуміння дитиною характеру персонажів і дійових осіб (знання слів, що характеризують риси, якості особистості); словникове багатство (різноманітність і точність вживання лексики, що відповідає ситуації спілкування); граматичну

правильність, відмінювання та узгодження слів у фрази згідно з мовними нормами; фонетичні властивості мовлення (звукимовна, дикція, сила голосу). Особистісний рівень (суб'єктний рівень регуляції та самовираження в мовленнєвому спілкуванні) передбачає довільність мовлення: прагнення до розгортання, логічності, зв'язності, забезпечення розуміння свого мовлення; управління мовленням, умінням його змінити в разі потреби; характер тексту (репродуктивний або творчий) [6].

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи вищезазначене, доходимо висновку, що комунікативна готовність дошкільника до навчання в школі – це комплексне використання дитиною мовних і немовних засобів (міміка, жести, рухи) з метою комунікації; вміння адекватно й доречно застосовувати на практиці мову в конкретних навчальних і соціально-побутових ситуаціях; уміння самостійно орієнтуватись у ситуації спілкування, ініціювати його; сприймати й самостійно розв'язувати мовленнєві завдання. Комунікативна підготовка дітей до школи стимулює інтелектуальну, емоційно-вольову, мотиваційну готовність дошкільників у сфері спілкування. Вона передбачає достатню адаптацію дітей до умов шкільного навчання, програмних вимог щодо засвоєння норм і правил мови, мовленнєвих дій, потрібних для опанування мовленнєвими вміннями, що є підґрунтям для отримання в майбутньому освіти, професії.

Отже, сучасна методика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку заснована на лінгвістичному, комунікативному, особистісно орієнтованому підходах до мовленнєвого розвитку. Важливе формування в дітей усвідомленої побудови зв'язного висловлювання; використання широкого спектра методів і прийомів розвитку зв'язного мовлення; систематична й цілеспрямована робота з розвитку зв'язного мовлення; наступність у розвитку зв'язного мовлення на різних вікових етапах. У процесі спілкування та взаємодії дитини з довіллям дитина опановує зв'язне мовлення як складову частину комунікативної підготовки до навчання в школі.

Список використаної літератури:

1. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закла-

- дах : підручник. Друге видання, доповнене. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2011. 704 с.
2. Богуш А.М. Мовленнєве спілкування як лінгводидактична проблема. Лінгводидактичні засади мовленнєвого спілкування. Одеса : ПНЦ АПН України, 2006. 307 с.
3. Великий тлумачний словник української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. 3 дод. допов. та СД. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
4. Выготский Л.С. Развитие высших психических функций. Москва : Изд-во «Смысл», 2005. 1136 с.
5. Калмикова Л.О. Перспективність і наступність в навчанні мови й розвитку мовлення дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: психолінгвістичний і лінгвометодичний виміри : навчально-методичний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2017. 448 с.
6. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні. Книга Кервіника дошкільного навчального закладу : довідково-методичне видання / уряд. О.А. Копейкіна, Л.В. Гураш. Харків : Торсинг плюс, 2006. С. 257–258. URL: http://torsing.ua/download/library-teacher/kniga_kervinika_dnz.pdf.
7. Леонтьев А.А. Психология общения. Москва : Смысл, 1997, 365 с.
8. Лямина Г.М. Формирование речевой деятельности (средний дошкольный возраст). *Дошкольное воспитание*. 2011. № 9. С. 49–55.
9. Піроженко Т.О. Мовленнєве зростання дошкільника : науково-методичний посібник. Київ : Грайлик, 1999. 137 с.
10. Сохин Ф.О. Психолого-педагогические основы развития речи дошкольников. Москва, 2002. 224 с.
11. Тихеева Е.И. Развитие речи детей : учебное пособие для студентов высших и средних педагогических учебных заведений / под ред. Ф.А. Сохина. Москва : Просвещение, 1981. 159 с.
12. Ушакова О.С. Работа по развитию связной речи в детском саду (старшая и подготовительная к школе группы). *Дошкольное воспитание*. 2012. № 11. С. 8–12.
13. Ушакова О.С. Методика развития речи детей дошкольного возраста : учебное пособие для студентов высших и средних педагогических учебных заведений Москва : ВЛАДОС, 2011. 147 с.

Kardash I. Coherent speech as a component of senior preschoolers communicative readiness to schooling

The article highlights the problem of forming coherent speech of senior preschoolers in the process of children's communicative readiness to schooling. Creating coherent speech is one of the most important tasks of working with preschool children. This is because coherent speech implements the main function of language and speech – communication. On our opinion, coherent speech is a detailed presentation of a certain content, which is carried out logically, consistently and accurately, grammatically correct and figurative. Practice proves that independently children cannot master such a complex type of speech

activity as contextual, descriptive-narrative speech without special training, as psychologically it is considered more complex than colloquial speech.

The communicative function is one of the leading means of the child's knowledge of the world, because during the interaction with peers and adults the child acquires experience. Speech-communicative readiness is the possession of a sufficient vocabulary, correct pronunciation, grammatical structure of speech and communication skills, knowledge and use of formulas of speech etiquette in speech practice, the ability to express their thoughts and establish contact with peers and adults, learn about the world.

The State Standard of Primary Education, among the main key competencies, identifies the ability to communicate in native (in case of being different from the state one) and foreign languages, which involves the active use of the native language in various communicative situations, including life, educational process, and cultural life of the community. Preparing a child for school includes the formation of all types of competencies, where the central place takes the communicative one. Its formation affects the child's socialization, perception of the environment, vocabulary development, desire to learn, ability to interact with others. The success of children's education in school largely depends on the level of their mastery of coherent speech. Perception and reproduction of textual learning materials, the ability to give detailed answers to questions, to express their thoughts individually – all these and other learning activities require a sufficient level of coherent speech development.

Key words: *coherent speech, communicative-speech training, communicative readiness, children of senior preschool age, communicative activity, communicative competence.*